

Jouw gezicht morgen

Javier Marías bij Meulenhoff:

*Aller zielen
Een hart zo blank
Een man van gevoel
Denk morgen op het slagveld aan mij
Geen liefde meer
De zwarte rug van de tijd
Koorts en lans. Jouw gezicht morgen 1
Dans en droom. Jouw gezicht morgen 2
Gif en schaduw en afscheid. Jouw gezicht morgen 3
De verliefden
Terwijl zij slapen
Zo begint het slechte
Berta Isla
Tomas Nevinson*

Javier Marías

Jouw gezicht morgen

Koorts en lans

Dans en droom

Gif en schaduw en afscheid

ROMAN | DRIELUIK

Uit het Spaans vertaald door Aline Glastra van Loon

MEULENHOFF

De vertaalster ontving voor deze vertalingen een werkbeurs van de Stichting Fonds voor de Letteren.

Koorts en lans

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een vertaalsubsidie van het Cultuur 2000-programma van de Europese Unie.

Cultuur 2000

Oorspronkelijke titel *Tu rostro mañana. 1 Fiebre y lanza*

Eerste druk 2005, zesde druk 2013

Copyright © 2002 Javier Marías

Copyright Nederlandse vertaling © 2005 Aline Glastra van Loon en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Dans en droom

Oorspronkelijke titel *Tu rostra mañana. 2 Baile y sueño*

Eerste druk 2006, derde druk 2010

Copyright © 2005 Javier Marías

Copyright Nederlandse vertaling © 2006 Aline Glastra van Loon en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Gif en schaduw en afscheid

Oorspronkelijke titel *Tu rostra mañana. 3 Veneno y sombra y adiós*

Eerste druk 2009, vierde druk 2012

Copyright © 2007 Javier Marías

Copyright Nederlandse vertaling © 2009 Aline Glastra van Loon en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Eerste druk 2016

Tweede druk 2023

Omslagontwerp: Zeno

Omslagbeeld: © Wolff & Tritschler/Corbis/Hollandse Hoogte

Auteursfoto: © Agence Opale

Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

ISBN 978-90-290-9807-6

ISBN 978-94-023-0692-7 (e-book)

NUR 302

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

KOORTS EN LANS

7

DANS EN DROOM

403

GIF EN SCHADUW EN AFSCHIED

751

Koorts en lans

Voor Carmen López M,
die hopelijk
naar me wil blijven luisteren.

And for Sir Peter Russell,
to whom this book is indebted
for his long shadow,
and the author,
for his far-reaching friendship.

I KOORTS

Men zou nooit iets moeten vertellen, noch gegevens moeten verstrekken, noch geschiedenissen aandragen, noch maken dat mensen zich wezens herinneren die nooit hebben bestaan, die de aarde niet hebben betreden of de wereld doorkruist, of die hier wél zijn geweest maar al min of meer buiten gevaar waren in de eenogige, onzekere vergetelheid. Vertellen is bijna altijd een geschenk, zelfs wanneer het verhaal gif behelst en toedient, ook is het een band en het schenkt vertrouwen, en het komt maar weinig voor dat het vertrouwen vroeg of laat niet wordt beschaamd, dat de band niet in de knoop of in de war raakt en uiteindelijk begint te knellen, zodat het mes of het lemmet eraan te pas moet komen om hem door te snijden. Hoeveel vertrouwen is ongeschonden gebleven van het vele dat ik heb geschonken, ik, degene die zozeer heeft geloofd in zijn instinct en daar niet altijd acht op sloeg en te lang naïef is geweest? (Al minder en minder, maar die vermindering gaat erg langzaam.) Intact gebleven is het vertrouwen dat ik had in twee vrienden, terwijl tien anderen het hebben verspeeld of zijn kwijtgeraakt; het schaarse vertrouwen dat ik mijn vader en het schroomvallige dat ik mijn moeder schonk, een vrijwel gelijk vertrouwen als het al niet hetzelfde was; wat ik haar gaf duurde bovendien niet lang, zij kan het niet meer beschamen of alleen postuum, als ik op een dag een afschuwelijke ontdekking zou doen en als iets dat geheim was niet langer verborgen zou blijven; dat aan mijn zuster heeft geen stand gehouden en evenmin dat aan enige verloofde of minnares of imaginaire of bestaande echtgenote uit heden of verleden (gewoonlijk is de zuster de eerste echtgenote, de kind-echtgenote), het schijnt in die relaties onvermijdelijk te zijn dat men uiteindelijk alles wat men weet of gezien heeft gebruikt tegen de minnaar of echtgenoot – of tegen wie slechts kortstondig warm-

te en lichaam was –, tegen wie onthullingen deed en een getuige duldde bij zijn zwakheden en zorgen en bereid was tot het doen van ontboezemingen, of tegen wie simpelweg op zijn kussen hardop en verstrooid herinneringen ophaalde zonder stil te staan bij de risico's of bij het despotische oog dat ons altijd gadeslaat of bij het selectieve, heimelijke oor dat naar ons luistert (vaak is het niets ernstigs, alleen voor gebruik binnenshuis, om je te verdedigen wanneer je in het nauw wordt gebracht, om te beschikken over feiten die je in het gelijk stellen voor het geval je, tijdens een langdurige discussie, dialectisch in de knel komt te zitten, om te hanteren als argument).

Het schenden van het vertrouwen is ook dit: niet alleen indiscreet zijn en daardoor iemand kwetsen of in het verderf storten, niet alleen dat onwettige wapen ter hand nemen wanneer de wind draait en zich keert tegen degene die vertelde en liet zien – en die nu spijt heeft en die nu ontkent en vertroebelt en verwarring zaait, en die zwijgt en zou willen uitwissen –, maar ook voordeel trekken uit de door zwakte of onachtzaamheid of edelmoedigheid van de ander verkregen kennis, zonder respect te tonen of rekening te houden met de manier waarop men te weten is gekomen wat nu ontweken of verdraaid wordt – of het hoeft maar te zijn geuit of het wordt al bij het opvangen vervormd door de lucht –: de bekentenissen van een verliefde nacht of een wanhopige dag, van een schuldige namiddag of een troosteloos ontwaken, van de koortsachtige spraakzaamheid van iemand die aan slapeloosheid lijdt, een nacht of een dag waarop degene die sprak dat deed alsof er geen andere toekomst was dan die nacht of die dag en alsof zijn losse tong tegelijk met die beide zou sterven, zonder te weten dat er altijd meer komt, dat er altijd iets overblijft, nog een beetje, een minuut, de lans, een seconde, de koorts, en nog een seconde, de droom – de lans, de koorts, mijn smart en het woord, de droom –, en ook de eindeloze tijd die zelfs na ons einde niet aarzelt of de pas inhoudt, en maar blijft toevoegen en praten, prevelen en onderzoeken en vertellen ook al horen wij niet meer en doen er het zwijgen toe. Zwijgen, zwijgen, dat is het grote doel dat door niemand wordt be-

reikt, zelfs niet na zijn dood, en helemaal niet door mij, die vaak heeft verteld en zijn verhaal bovendien schriftelijk heeft vastgelegd, in rapporten, die nog steeds kijkt en luistert, hoewel hij in ruil daarvoor bijna nooit meer iets vraagt. Nee, ik zou nooit iets moeten vertellen of horen, want het ligt niet in mijn vermogen te voorkomen dat het wordt herhaald en zich verwijtend tegen mij keert, om me te gronde te richten, of, erger nog, dat het wordt herhaald en zich verwijtend keert tegen hen van wie ik veel houd, om hen in het verderf te storten.

En dan is er het wantrouwen, daaraan heeft het me ook geenszins ontbroken.

Veelbetekenend is de manier waarop de wet erop wijst, en het is heel vreemd dat hij ons waarschuwt, er de moeite voor neemt: wanneer iemand wordt gearresteerd, in elk geval in films, staat men hem toe het stilzwijgen te bewaren, want ‘alles wat u zegt kan tegen u worden gebruikt’, wordt hem ogenblikkelijk meegedeeld. Die waarschuwing is op een merkwaardige – of aarzelende en tegenstrijdige – manier bedoeld om niet in alle opzichten vuil spel te spelen. Dat wil zeggen, men stelt de verdachte op de hoogte van het feit dat de spelregels van nu af aan gemeen zullen zijn, men deelt hem mee of herinnert hem eraan dat men er hoe dan ook op uit is hem te pakken en dat er gebruik zal worden gemaakt van zijn mogelijke stommititeiten, inconsequenties en vergissingen – hij is niet langer een verdachte, maar een beklagde van wie men zal trachten de schuld te bewijzen en de alibi’s te vernietigen, er bestaat geen onpartijdigheid meer, niet meer tussen vandaag en de dag waarop hij moet voorkomen –, alle inspanning zal gericht zijn op het verkrijgen van bewijzen die leiden tot zijn veroordeling, al het afluisteren en observeren, alle naspeuringen en onderzoeken hebben als enig doel het verzamelen van aanwijzingen die hem beschuldigen en het genomen besluit om hem op te pakken extra rechtvaardigen. En toch wordt hem de kans geboden zijn mond te houden, die wordt hem bijna opgedrongen; in ieder geval wordt hij gewezen op een recht waarvan hij wellicht niet wist dat hij dat had, en soms wordt hij daardoor op het idee gebracht zijn mond niet open te doen, zelfs datgene niet te ontkennen waarvan hij wordt beschuldigd, zich niet bloot te stellen aan het gevaar zich in zijn eentje te verdedigen; zwijgen lijkt of wordt voorgesteld als in

elk opzicht het verstandigste en als datgene wat ons kan redden ook al weten we dat we schuldig zijn, de enige manier waarop dat aankondigde vuile spel geen effect sorteert of nauwelijks in praktijk kan worden gebracht, in elk geval niet met de onbedoelde en arge-loze medewerking van de verdachte: 'U hebt het recht te zwijgen.' In Amerika wordt het *The Miranda Formula* genoemd en ik weet zelfs niet of er in onze landen een equivalent van bestaat, op mij hebben ze het daarginds één keer toegepast, lang geleden of misschien niet zó lang, maar omdat de politiemann in bijzijn van getui-gen de bekende formule 'alles wat u zegt kan tegen u worden ge-bruikt' onvolledig opdreunde en vergat om er 'voor een rechtbank' aan toe te voegen was de aanhouding niet rechtsgeldig. Van hetzelf-de vreemde soort is dat andere recht van de verdachte, het recht om geen voor hemzelf belastende verklaring af te leggen, om zich niet verbaal te benadelen met zijn verhaal of zijn antwoorden of tegen-strijdige opmerkingen of gestamel. Om zichzelf met zijn verhaal niet te beschadigen (ah, dat kan behoorlijk veel schade aanrichten), en derhalve om te liegen.

Het spel is in feite zo vuil en partijdig dat geen enkel rechtssys-teem met dergelijke premissen zich met goed fatsoen eerlijk kan noemen, en misschien is er in dat geval geen rechtspraak mogelijk, nooit, nergens; rechtspraak is een fantasmagorie en een vals begrip. Want wat men tegen de verdachte zegt komt neer op het volgende: als je iets verklaart dat ons van pas komt of dat gunstig is voor onze plannen zullen we je geloven en er rekening mee houden en het te-gen je gebruiken. Als je daarentegen iets verklaart ten bate of ter verdediging van jezelf, iets wat jou vrijpleit en voor ons niet oppor-tuun is, zullen we je totaal niet geloven en je woorden in de wind slaan, want je hebt het recht om te liegen en we gaan ervan uit dat iedereen daar gebruik van maakt, dat wil zeggen alle criminelen. Wanneer je je een opmerking laat ontvallen die belastend voor je is of wanneer je jezelf overduidelijk tegenspreekt of openlijk bekent, zullen die woorden worden meegewogen en tegen je worden ge-bruikt; we hebben ze gehoord, we zullen ze registreren, er nota van nemen, als uitgesproken beschouwen, ze zullen worden geboek-

staafd en toegevoegd aan het dossier en mede grond geven aan je tenlastelegging. Daarentegen zal elke zin die helpt je vrij te pleiten als onbelangrijk terzijde worden geschoven, we zullen er niet naar luisteren en hem negeren, hij zal lucht, rook of damp zijn, niet meetellen en niets ten gunste van jou bewerkstelligen. Als je jezelf schuldig verklaart zullen we dat terecht vinden en serieus nemen; als je zegt onschuldig te zijn zullen we dat als een grap opvatten en naar het rijk der fabelen verwijzen. Zo gaat men ervan uit dat zowel de onschuldige als de schuldige van zichzelf zullen zeggen dat ze onschuldig zijn, dus als ze praten zal er geen verschil tussen hen bestaan, ze worden gelijkgesteld of genivelleerd. En op dat moment wordt eraan toegevoegd: 'Je kunt zwijgen,' hoewel ook dat hen niet van elkaar onderscheidt, de onschuldige van de schuldige. (Zwijgen, zwijgen, het grote verlangen dat niemand vervult, zelfs niet na zijn dood, en toch wordt het ons aangeraden en worden we er op de ernstigste ogenblikken toe aangezet: 'Zwijg, zwijg en zeg niets, zelfs niet om jezelf te redden. Bijt je tong af, houd hem binnen, slik hem in ook al stik je erin, alsof de kat hem heeft opgegeten. Zwijg, en red je dan.')

In de omgang, in het kalme leven van alledag, worden dergelijke waarschuwingen niet gegeven en misschien zouden we de afwezigheid daarvan of het gebrek daaraan nooit moeten vergeten, of wat hetzelfde is, de altijd onuitgesproken, dreigende herhaling, correct of verdraaid, van alles wat we zeggen en uitspreken. Het is een wet van Meden en Perzen dat mensen vroeg of laat alles vertellen, het interessante en het onbenullige, wat privé en wat openbaar is, het intieme en het overbodige, wat geheim zou moeten blijven en wat bekendgemaakt dient te worden, het verdriet en de vreugden en de verbittering, de beledigingen en de adoratie en de plannen om zich te wreken, waar we trots op zijn of waar we ons voor schamen, wat een geheim leek en wat het graag wilde zijn, het welbekende en het schandelijke en het gruwelijke en het overduidelijke, het substantiële – de verliefdheid – en het onbetekenende – de verliefdheid. Zonder er tweemaal over na te denken. Mensen praten onophoudelijk en vertellen zonder zelfs maar te beseffen wat ze aan het doen zijn, welke oncontroleerbare mechanismen van bedrog, misverstand en chaos die rampzalig kunnen uitvallen ze in werking stellen, ze praten onophoudelijk over de anderen en over zichzelf, en ook over de anderen als ze het over zichzelf hebben en ook over zichzelf als ze het over de anderen hebben. Dat aanhoudende vertellen wordt soms gezien als een transactie, hoewel het zich altijd en met succes vermomt als geschenk (want bij elke gelegenheid heeft het daar iets van) en het vaak eerder omkoping is, of het restant van de een of andere schuld, of een vloek die naar het hoofd van een bepaalde persoon wordt geslingerd of misschien naar het noodlot dat overhaast geluk of onheil moet brengen, of de munt die sociale betrekkingen en gunsten en vertrouwen en zelfs vriendschappen moet kopen, en vanzelfsprekend seks. En ook een

liefde, wanneer wat de ander vertelt onmisbaar voor ons wordt, de lucht die we inademen. Sommigen van ons hebben daarvoor betaald gekregen, voor het vertellen en luisteren en ordenen en vertellen. Voor het onthouden en observeren en selecteren. Voor het ontlokken, opsieren, zich herinneren. Voor het vertolken en vertalen en aansporen. Voor het uithoren en overtuigen en verdraaien. (Mij heeft men betaald voor het vertellen van wat nog niet bestond en wat niet gebeurd was, het toekomstige en waarschijnlijke of alleen maar mogelijke – de hypothese –, dat wil zeggen, voor het aanvoelen en bedenken en verzinnen, en voor het overtuigen daarvan.)

Daarna vergeten de meesten hoe of via wie men gehoord heeft wat men weet, en er zijn mensen die zelfs geloven dat ze zelf de bron zijn, van wat dan ook, een verhaal, een idee, een mening, een roddelpraatje, een anekdote, een drogreden, een grap, een woordspeling, een spreuk, een titel, een geschiedenis, een aforisme, een devies, een redevoering, een citaat of een hele tekst, die ze zich verwaand toe-eigenen, overtuigd van het feit dat zij de makers zijn, of misschien weten ze wél dat ze stelen maar zetten dat uit hun hoofd en verbergen het op die manier voor zichzelf. Het gebeurt steeds vaker in onze tijd, alsof men haast heeft om alles publiek domein te laten zijn en een eind te maken aan auteurschappen, of, om het iets minder prozaïsch te zeggen, om alles te veranderen in louter gerucht en refrein en legende die van mond tot mond en van pen tot pen en van scherm naar scherm gaan, alles ongecontroleerd zonder zekerheid of oorsprong of bevestiging, alles opgezweept en op hol geslagen en ongebreideld.

Ik probeer me mijn bronnen daarentegen altijd heel goed te herinneren, misschien vanwege een vroeger opgedane beroepsdeformatie die nog steeds aanwezig is en waar ik niet van af kan komen (je zou je geheugen moeten trainen om het ware van het oneigenlijke, het gebeurde van het veronderstelde en het gezegde van het begrepen te onderscheiden); en afhankelijk van de aard van de informatie en de kennis waarover ik beschik probeer ik daar geen gebruik van te maken, of ik verbied me dat zelfs nu ik me daar nog slechts af en toe mee bezighoud, wanneer het sterker is dan mijn

genegenheid en ik het niet kan vermijden, of wanneer het me gevraagd wordt door vrienden die me niet betalen, of niet met geld, alleen met hun dankbaarheid en met een vaag gevoel van schuld. Dat is een slechte manier van betalen want het gebeurt weleens, en misschien niet eens zo zelden, dat men probeert dat gevoel op mij over te brengen zodat ik degene ben die lijdt, en als ik niet bereid ben de rollen om te draaien en me dat gevoel eigen te maken en me niet gedraag alsof ik hun mijn leven verschuldigd ben, zullen ze me uiteindelijk een ondankbaar zwijn vinden en me ontlopen: er zijn veel mensen die betreuren om gunsten te hebben gevraagd en te hebben verteld waaruit die bestonden, en op die manier te veel over zichzelf hebben verteld.

Enige tijd geleden vroeg een vriendin me niets, maar dwong me naar haar te luisteren en maakte me, zonder ophef maar oprecht geschokt, deelgenoot van haar pas aangevangen echtelijke ontrouw, terwijl ik meer of langer bevriend was met haar man dan met haar. Daarmee bewees ze me een slechte dienst, maandenlang werd ik gekweld door mijn kennis – die zij op een theatrale, egoïstische manier vermeerderde, steeds meer in de ban van haar narcisme –, ervan overtuigd dat ik tegenover mijn vriend het zwijgen moest bewaren, niet alleen omdat ik vond dat ik niet het recht had hem op de hoogte te stellen van iets wat hij wellicht – hoe daarachter te komen? – liever niet had willen weten, niet alleen omdat ik niet de verantwoordelijkheid op me wilde nemen voor de daden of beslissingen van anderen die ik met mijn woorden ontketende, maar ook omdat ik me zeer bewust was van de manier waarop die ongemakkelijke geschiedenis me ter ore was gekomen. Ik kan niet vrijelijk beschikken over wat ik niet bij toeval of op eigen kracht, of bij het uitvoeren van een opdracht of verzoek te weten ben gekomen, zei ik bij mezelf. Als ik de vrouw van mijn vriend had verrast terwijl ze met haar minnaar in een vliegtuig naar Buenos Aires stapte, zou ik misschien kunnen overwegen op een neutrale manier dat toevallig door mij ontdekte feit te onthullen, dat interpreteerbare maar nooit onbetwistbare gegeven (om te beginnen zou het, zonder een bewijs van haar relatie met die man, de taak van mijn

vriend en niet de mijne zijn geweest zich te belasten met de verdenking), hoewel ik me waarschijnlijk wel een verrader en een indringer zou hebben gevoeld, en ik geloof hoe dan ook niet dat ik er de moed toe zou hebben gehad. Maar de mogelijkheid zou hebben bestaan, dat zei ik bij mezelf. Daar ik echter wat ik wist van haar had gehoord, was het me absoluut verboden dat tegen haar te keren of er ruchtbaarheid aan te geven zonder haar toestemming, zelfs als ik geloofde daarmee ten gunste van mijn vriend te handelen, en dat kwam me zeer verlokkelijk voor op de ogenblikken van de grootste ongerustheid, wanneer ik bijvoorbeeld in gezelschap van hen beiden verkeerde of wanneer we met zijn vieren uit eten gingen (mijn vrouw nummer vier, niet de minnaar) en zij een blik van verstandhouding en vergenoegde angst met mij wisselde (en ik mijn adem inhield), of wanneer hij onbekommerd refereerde aan een bekend geval van de bekende minnaar van iemand wier echtgenoot echter niet van het geval op de hoogte was (en ik mijn adem inhield). En zo bleef ik een behoorlijk aantal maanden zwijgen terwijl ik luisterde en als het ware aanwezig was bij iets wat me weinig interesseerde en erg tegenstond, en dat alles ongetwijfeld, dacht ik op mijn somberste momenten, om op een dag, wanneer het onaangename wordt ontdekt of eindelijk verteld of zelfs opgepoetst en tentoongesteld, aan de kaak te worden gesteld als samenzweerder of medeplichtige, of zo men wil iemand met medewetenschap, door haar voor wie ik het geheim bewaar en wier exclusieve zeggenschap over de kwestie ik altijd heb erkend en gerespecteerd zonder iets tegen iemand te zeggen. Haar zeggenschap en haar auteurschap, die allebei, hoewel er bij die kwestie nog minstens twee personen betrokken zijn, één die het weet en de ander die geen flauw idee heeft, of wellicht is mijn vriend er ondanks alles nog niet bij betrokken en zou hij dat pas zijn als ik het hem vertelde. Het kan daarentegen ook zijn dat ik degene ben die erbij betrokken is, door mijn weten en omdat ik heb geluisterd en geïnterpreteerd – dacht ik –, dat wordt me gesuggereerd door mijn ruime ervaring en mijn lange lijst van verantwoordelijkheden, waarvan ik dagelijks vaststel – elke dag die verstrijkt en ze voor me uitwist en verwijdert en maakt

dat het me af en toe voorkomt dat ik ze alleen maar heb gelezen of gezien op het scherm of gefantaseerd – dat het niet zo makkelijk is je ervan te ontdoen, of zelfs maar ze te vergeten. Of dat het absoluut onmogelijk is.

Nee, ik zou nooit iets moeten vertellen en ook nooit iets moeten horen.

Ik deed dat gedurende enige tijd, luisteren en opletten en interpreteren en vertellen, in die tijd deed ik dat omdat het mijn werk was waar ik voor werd betaald, maar ik heb het altijd al gedaan en doe het nog, passief en onopzettelijk, zonder inspanning en zonder beloning, en inmiddels staat wel vast dat ik het niet kan laten en dat het mijn manier van leven is, het zal me vergezellen tot aan mijn dood, dan zal ik het laten rusten. Meer dan eens is me verteld dat het een gave was die ik bezat en Peter Wheeler wees me daarop, hij was het die me erop attendeerde en die het me uitlegde en beschreef, dingen bestaan nooit helemaal zolang ze niet benoemd zijn, dat weet of begrijpt iedereen. Soms zie ik die gave daarentegen als een vloek, en dat terwijl ik me nu gewoonlijk beperk tot de drie eerste activiteiten die stilzwijgend en innerlijk zijn en met het bewustzijn te maken hebben en voor niemand anders dan voor jezelf gevolgen hoeven te hebben, en vertellen doe ik alleen wanneer er niets anders op zit of wanneer men me er nadrukkelijk om vraagt. Want in mijn professionele of laten we zeggen bezoldigde periode in Londen leerde ik dat iets wat alleen maar gebeurt ons nauwelijks raakt, of niet meer dan iets wat niet gebeurt, maar wél het verhaal erover (ook het verhaal over iets wat niet gebeurt), wat stevast onnauwkeurig, verraderlijk, ten naaste bij en in wezen waardeloos is, en desondanks is het vrijwel het enige wat telt, het beslissende, datgene wat ons overstuur maakt en van de wijs brengt en onze stappen vergiftigt, en wat hoogstwaarschijnlijk het trage en zwakke rad van de wereld draaiende houdt.

Het is niet zonder reden, het is niet zomaar dat bij spionage of samenzweringen of in de wereld van de misdaad de kennis van allen die betrokken zijn bij een missie of een complot of een staatsgreep – in het verborgene, achterbaks –, diffuus, eenzijdig, gefrag-